

KJER SE PREPIRATA DVA, TRETJI ČRKOPIS NAM DA

Po končani abecedni vojni so zmago slavili zagovorniki stare pisave. Bohoričica se je spet uvedla kot edina slovenska pisava. Na novo uvedeni pisavi, metelčica in dajničica, pa sta bili po nekajletnem obstoju dokončno prepovedani. Kljub temu pa je ideja o novi pisavi, ki bi imela enojna znamenja za posamezen fonem, ostala živa med tistimi, ki so se ukvarjali z vprašanjem slovenskega črkopisa.

Kot primerna rešitev tega vprašanja je nastala gajica ali gajeвица, ki jo je razvil Hrvat Ljudevit Gaj. Pisavo so v tistem času nekateri imenovali tudi »čeho-iliričica« ali »češko-ilirski« oziroma »ilirski« črkopis. »Češko«, ker je Gaj svoj črkopis sestavil po zgledu češkega črkopisa, »iliričica« pa zato, ker je črkopis nastal v sklopu ilirskega gibanja. Sprva so se tudi z uveljavitvijo tega črkopisa pojavili določeni problemi, predvsem zato, ker se je pisava razvila v okviru ilirskega gibanja. Za Hrvate je ilirizem namreč pomenil narodni preporod, medtem ko je za Slovence predstavljal težnjo po opustitvi lastnega jezika in sprejetjem skupnega južnoslovenskega jezika, ki bi temeljil na hrvaško-srbskem štokavskem narečju.

Ilirizem ali ilirsko gibanje je južnoslovensko književno-kulturno in narodno-politično gibanje iz prve polovice 19. stoletja, nastalo kot prilagoditev teorije Jána Kollárja o slovanski vzajemnosti (panslavizmu). Ilirsko ime so v 30. letih 19. stoletja uporabili hrvaški narodnjaki, ki so želeli dobiti nevtrarno poimenovanje za vse Hrvate in Južne Slovence. Prevezli so ga iz tradicije humanističnega zgodovinarja, ki je zagovarjal tezo o slovanski avtohtonosti na Balkanu in je Južne Slovence enačil s potomci antičnih Ilirov. Zato so številni novoveški avtorji štokavskemu dialektu hrvaščine in srbščine rekli ilirščina (lingua Illyrica, illyrische Sprache), prebivalcem pa Iliri. V 19. stoletju se je ta napačna teza ohranjala in kljub pomislekom doživela razcvet ter dobila politično dimenzijo. Sicer redki posamezniki so že v Ilirskih provincah videli slovansko državo, Žiga Zois in Jernej Kopitar sta upala, da bo leta 1816 ustanovljeno Ilirsko kraljestvo postalo država avstrijskih Južnih Slovanov.

Prvi, ki je napisal in izdal delo v novem črkopisu, je bil Stanko Vraz, ki je bil tudi eden izmed prvih Slovencev, ki se je zavzel za ilirizem. Leta 1839 je izšla njegova knjiga *Narodne pesmi ilirske, koje se pevaju na Štajerskoj, Kranjskoj, Koroškoj i zapadnoj strani Ugarske*, v kateri je slovenske pesmi napisal v gajici. To delo velja za prvo slovensko knjigo v tej pisavi. Prve tiske v tej pisavi je priredil Anton Smole leto pozneje. To sta bili Linhartovi komediji *Matiček se žení*, ki je izšla pol v gajici pol v bohoričici, ter *Varh*. Smole je natisnil tudi Vodnikove *Pésme*.

V gajici so nato začeli izdajati svoja dela tudi drugi, med njimi Jovan Vesel Koseski in Anton Tomaž Slomšek v svoji knjigi *Blaže in Nežica v nedeljski šoli*. Med letoma 1843 in 1845 je ilirizem na Štajerskem doživel svoj vrhunec; pripravljali so tri ilirske slovarje. V tem obdobju je gibanje sprejel večji krog ljudi, ki ni zajemal več le mladih, ampak tudi starejše. Gajico sta sprejela tudi Murko in Dajnko. Leta 1843 je svojo slovnico v novem črkopisu izdal Murko. Najbolj pomembne za uveljavitev nove pisave pa so bile Bleiweisove *Kmetijske in rokodelske novice*. Bleiweis je bil na strani tistih, ki so želeli, da bi se »Slovenci v pisavi poenotili z zapadnimi Slovani«. Leta 1847 tudi Prešernove *Poezije* izidejo v gajici in ne v bohoričici, za katero se je tako zavzemal v abecedni vojni.

Češka pisava temelji na fonološkem principu, kar pomeni, da ima vsak fonem, ki ima v besedah pomensko-razlikovalno vlogo, svojo črko. Črke iz latinščine so v češki črkopis prevzeli v srednjem veku in se kakor Slovenci, ki smo uporabljali bohoričico, že tedaj soočili s problemom, da v latinščini pisavi ni bilo črk, ki bi zaznamovale vse glasove, ki jih je češki jezik poznal. Tudi oni so imeli težave pri zapisovanju šumnikov. Znamenja za te foneme so zato morali prirediti po svoje, saj jih v latinici ni bilo. V češkem črkopisu pa je prišlo do pomembne reforme, ki jo je v svojem delu *De orthographia bohemica* (1406–1412) izvedel Jan Hus. Ta je predlagal, da bi za glasove, za katere latinica ni imela primernih črk, uvedli t. i. diakritične znake, kar pomeni, da bi za označevanje mehkih soglasnikov, kakršni so denimo šumniki, uporabljali strešico. Tako so nastale črke za šumnike, ki jih Slovenci uporabljamo še danes: č, š in ž. Poleg slovenske pisave so po Husovem zgledu diakritične znake sprejeli tudi Hrvati, Slovaki, delno pa tudi Poljaki.

Na moje rojake.

Krajnc! toja zémľa je zdráva,
Za pridne njé léga najpráva,
Polje, vinograd,
Góra, morjé,
Rúda, kupčía,
Tebe redé.

Za vuk si prebrisane glave,
Pa čédne nu terdne postave;
Iše te sréča,
Um ti je dan,
Najdel jo bós, ak
Nisi zaspán.

